

УДК 338.22

Лелюк Ю.М., к.е.н., доцент
Полтавська державна аграрна академія

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ АНТИЦИКЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Лелюк Ю. М. Вдосконалення механізму антициклічної політики в контексті інноваційної парадигми соціально-економічного розвитку. В статті розглядаються основні напрямки вдосконалення вітчизняної антициклічної політики з метою забезпечення соціально-економічного розвитку України згідно з логікою інноваційної парадигми. Обґрунтовано необхідність визначення типу інноваційного розвитку національної економіки з метою застосування релевантних інструментів та механізмів для формування нового технологічного укладу на фазі зниження довгої хвилі Кондратьєвського циклу.

Лелюк Ю. Н. Совершенствование механизма антициклической политики в контексте инновационной парадигмы социально-экономического развития. В статье рассматриваются основные направления совершенствования отечественной антициклической политики с целью обеспечения социально-экономического развития Украины в соответствии с логикой инновационной парадигмы. Обоснована необходимость определения типа инновационного развития национальной экономики с целью использования релевантных инструментов и механизмов для формирования нового технологического уклада на понижательной фазе длинной волны Кондратьевского цикла.

Leliuk J. The Anticyclical Policy Mechanism Perfection in Context of the Social and Economic Innovation Development Paradigm. The article deals with the primary directions of domestic anticyclical policy used for providing social and economic development of Ukraine corresponding to the innovation paradigm logic. The author proves the necessity of determination of the national economy type of innovation development for the purpose of use of relevant instruments and new technological mode formation mechanisms at the bearish stage of the Kondratiev cycle long wave.

Постановка проблеми. Глобальна фінансова криза 2008-2010 років наочно продемонструвала суттєві «збої» у механізмі «самоналаштування» ринкової економіки шляхом циклічних криз та неефективності державної антициклічної політики. Використання традиційних форм та методів антициклічного регулювання призводить до фактичних результатів, що не відповідають офіційним цілям економічної політики. Державна антициклічна політика сама по собі стає додатковим фактором зростання економічної нестабільності. На нашу думку, це вимагає не відмови від антициклічного регулювання з боку держави, а вдосконалення механізму антициклічної політики. Основним напрямком такого вдосконалення повинна стати, як на наш погляд, зміна «стратегічної спрямованості» антициклічної політики, а саме – її орієнтація на забезпечення інноваційного розвитку української економіки. Зміна технологічного укладу на сучасній стадії довгої хвилі Кондратьєва вимагає від держави релевантних дій в цьому напрямку. Тому розуміння антициклічної політики в широкому сенсі – тобто такої, що спрямована на пом'якшення дії не тільки коротко- та середньострокових циклів, але й довгострокової циклічності, – потребує певного перегляду її методологічних засад з метою орієнтації на стратегічно перспективні довгострокові результати. Підпорядкування форм, методів та механізму державного антициклічного регулювання завданням інноваційного

розвитку дозволить сприяти загальній логіці циклічної динаміки в контексті інноваційної парадигми соціально-економічної еволюції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування інноваційної парадигми соціально-економічного розвитку здійснено в роботах М.Туган-Барановського, А.Шпітгофа та Й.Шумпетера. Значний внесок у розробку теорії державного регулювання інноваційних процесів зробили Д. Белл, О. Богданов, Л. Ерхард, Дж. Кейнс, М. Кондратьєв, Я. Корнаї, Г. Менш, Дж. Стігліц та інші. Сучасні погляди на природу циклу та основні напрямки антициклічного регулювання розглядаються в роботах таких українських вчених як Ю.Бажал, В. Гейць, І. Лукінов, С.Мочерний, А. Поручник, Ю. Пахомов, В. Савчук, А.Чухно та інші. Серед російських економістів-дослідників, які в своїх роботах розглядають дану проблематику - Є. Балацький, С. Глазьев, В. Іноземцев, С. Меньшиков, Ю. Яковець та багато інших. Але вітчизняні економісти, на жаль, приділяють недостатньо уваги питанням формування дієвих механізмів стимулювання інноваційних процесів під час реалізації заходів антициклічної політики.

Мета статті — визначити основні напрямки вдосконалення механізму вітчизняної антициклічної політики з метою забезпечення динаміки української економіки згідно з логікою інноваційної парадигми соціально-економічного розвитку.

Викладення основного матеріалу. Історично інноваційна парадигма розвитку формувалася в процесі становлення теорій циклу. Одним з перших, хто побачив причину циклічних коливань в економіці саме в специфіці процесів відтворення основного капіталу, був М.І.Туган-Барановський. Зміну фаз циклу він пояснював не розширенням та скороченням споживання; навпаки — споживання тому і змінюється, що змінюється виробництво. В роботах Туган-Барановського було пояснено, чому в процесі економічної динаміки спочатку існує період нагромадження значної маси позичкового капіталу, яка не знаходить релевантного застосування, а потім починається період її активного інвестування. Пошук відповіді на запитання «В які саме види основного капіталу інвестується тимчасово вільний грошовий капітал?» зумовив розвиток теорії Туган-Барановського в працях А.Шпітгофа та Й.Шумпетера і фактично призвів до виникнення інноваційних теорій розвитку [1]. Зокрема, Шпітгоф доводив, що сам по собі «тиск» позичкового капіталу не може викликати зміну фази економічного циклу; необхідно, щоб виникла потреба у «всмоктуванні» позичкових капіталів — тобто виник імпульс до інвестування. Такий імпульс з'являється в результаті появи нових технічних та технологічних удосконалень, винаходів, нових ринків збуту тощо. Та коли інвестиції «вичерпують» здатність системи здійснювати нові капіталоутворення, тоді гранична ефективність капіталу знижується до нуля і будь-яке створення нового капіталу стає недоцільним. Відповідно, фаза циклічної динаміки закінчується і економіка переходить до нової фази циклу. Й.Шумпетер розглядав економічний розвиток як процес, що постійно переривається, є імпульсивним, невірноваженим, оскільки викликається інноваціями, тобто своєрідним впровадженням нових комбінацій [6]. На думку Шумпетера, нове не виростає із старого, а виникає поруч із старим; вимагаючи для себе «життєвого простору», нове зумовлює структурну перебудову. Таким чином, фаза піднесення повинна спиратися на структурні зміни. Подальший розвиток економічної системи не може бути простим механістичним продовженням попереднього; він породжується іншими умовами, а головне — іншими людьми. Підприємці-новатори протистоять «просто господарям» і мають принципово інші засади економічної поведінки, що і виступає одним з головних факторів запуску механізму заповнення інвестиційного вакууму [1].

Таким чином, в роботах Й.Шумпетера було завершено формування інноваційної теорії економічного розвитку. Це означало остаточне утвердження інноваційної парадигми соціально-економічного розвитку, яка в сучасних умовах знаходить свій прояв в теоріях ендегенного економічного зростання.

Згідно з інноваційною концепцією, кризові явища в сучасній світовій економіці викликані необхідністю докорінної зміни технологічних укладів та оновлення виробничих

процесів. Під час спадної хвилі Кондратьєвського циклу звичайна промислова криза посилюється і загострює протиріччя, пов'язані не стільки із оновленням основного капіталу, скільки з необхідністю переходу до принципово нового технологічного укладу. Саме це спостерігається в сучасній світовій та національній економіках. На думку Н. П. Горідько та Р. М. Ніжегородцева, співставлення динаміки реального ВВП та темпів його зростання за останні роки свідчить про те, що чим вищий рівень ВВП, тим повільніше відбувається його зростання, а це, в свою чергу, є показником «технологічного насичення» економіки, тобто технології, які використовуються, наблизилися до своєї межі. Інакше кажучи, в таких макросистемах значна частина виробничих процесів здійснюється на основі застарілих технологій, що призводить до виникнення придушеної інфляції. Макросистеми вимагають масштабної технологічної модернізації, а управління макроекономічною динамікою повинно здійснюватися на основі нових підходів [4, с.14]. Саме до таких макросистем можна, як на наш погляд, віднести сучасну українську економіку. Відповідно, антициклічне регулювання її макроекономічної динаміки можливе лише на забезпеченні інноваційного оновлення виробництва.

Але здійснення «інноваційного прориву» повинно спиратися на зацікавленість підприємств у впровадженні інвестицій. На жаль, в сучасних умовах українським підприємцям вигідніше здійснювати інвестиції не в інноваційне оновлення виробництва, а у створення системи економічної влади [3]. Остання формується в тому числі і шляхом лобіювання інтересів підприємства у владних структурах, хабарництвом, використанням адмінресурсів тощо. Відсутність мотивації до здійснення інновацій і, відповідно, низький попит на інновації залежить від існуючої інституціональної структури суспільства, тобто від формальної та неформальної системи правил поведінки, яка на даний момент є домінуючою. Адже саме інституціональне середовище, в якому функціонує підприємство, формує умови, за яких вкладання коштів у виробничі інновації пов'язане із значним ризиком і невизначеністю щодо отримання позитивного ефекту в майбутньому, в той час як інвестиції у владу дають швидкий та гарантований результат. Таким чином, для докорінної зміни ситуації, яка склалася, необхідно є зміна інституціонального порядку.

Слід зауважити, що подібні інституціональні зміни вимагають значного періоду часу. Перехід на нові правила поведінки в суспільстві не здійснюється «з сьогодні на завтра», оскільки пов'язаний із певними змінами у свідомості членів суспільства. В той же час досвід багатьох країн світу демонструє, що здійснювати спочатку інституціональні зміни, а потім переходити до якісно нової інноваційної системи розвитку – недоцільно. Ці процеси повинні йти паралельно, оскільки впровадження нових інститутів, навіть найбільш досконалих, в невідповідності до їхнього сприйняття соціально-економічну систему, може сприяти гальмуванню економічного розвитку країни. Яскравий приклад – впровадження інституту приватизації в невідповідності до цього соціально-економічну систему України призвело до соціально несправедливого розподілу власності і подальшого перманентного її перерозподілу між потужними фінансово-промисловими угрупованнями. Тому, як на наш погляд, зміна системи мотивації до інвестування в інновації на рівні підприємств повинна починатися не з зміни інституціональної структури, а відбуватися поряд із нею і в тісному взаємозв'язку з нею.

Невигідність здійснення інвестицій у інноваційні продукти та технології означає, що економічна система потрапила в так звану «технологічну пастку» [2, с.54] і вихід з неї не може бути здійснений тільки на основі механізмів самоорганізації економічної системи; щоб «виштовхнути» економіку із ситуації пастки, потрібна ефективна державна політика. Одним з важливих інструментів такої політики, як на наш погляд, є створення національної інноваційної системи. Під національною інноваційною системою розуміють мережу інститутів у державному та приватному секторах, які в процесі взаємодії ініціюють, модифікують та розповсюджують нові технології. При цьому принциповим є питання про визначення типу інноваційного розвитку – випереджаючого чи наздоганяючого. Ми згодні з позицією В.Полтеровича, який вважає, що для таких країн,

як Росія і Україна, більш доцільним є обрання наздоганяючого типу інноваційного розвитку, оскільки для технологічно відсталої економіки запозичення є менш ризикованим та більш дешевим, ніж створення чогось принципово нового [7, с.10].

В залежності від того, який тип інноваційного розвитку обере Україна, відбуватиметься і процес формування механізму його забезпечення за допомогою антициклічної політики. Так, наприклад, фінансування запозичення технологій доцільно здійснювати за рахунок банківського сектору, а не за рахунок фондового ринку, тому в системі заходів з антициклічного регулювання суттєва роль належатиме саме монетарній політиці тощо. Слід зазначити, що «наздоганяючий» тип інноваційного розвитку не означає консервацію технологічної відсталості країни; прийняття вже існуючих інновацій збільшує продуктивність праці лише до певного моменту, після чого необхідним стає суттєве зростання власних інвестицій у науково-дослідні розробки. В той же час, обравши «випереджаючий» тип інноваційного розвитку, країна може зіткнутися із неможливістю широкої комерціалізації інноваційних розробок внаслідок відсталої технологічної структури і невідповідної інституціональної структури. Певною мірою обрання «наздоганяючого» типу приходить в протиріччя із таким положенням класичної інноваційної парадигми, як формування прошарку підприємців-новаторів на противагу «просто господарям»; адже головними агентами запозичення інновацій є великі компанії, а не малий бізнес, який за своєю економічною природою більше схильний до ризику. З іншого боку, необхідність державної підтримки малого бізнесу є необхідною не тільки з економічної, але й з соціальної точки зору, оскільки малий бізнес був і залишається економічною основою забезпечення демократії в суспільстві. Таким чином, невизначеність типу інноваційного розвитку тягне цілу низку проблем і фактично унеможливорює формування дієвої антициклічної політики, яка здатна сприяти новому технологічному укладу в економічній системі країни. На наш погляд, в науковому середовищі повинна бути ініційована широка дискусія як економістів, так і соціологів, філософів, психологів, суспільствознавців тощо щодо визначення типу подальшого інноваційного розвитку соціально-економічної системи України, оскільки саме від цього ключового моменту значною мірою залежить вибір релевантних форм та методів створення національної інноваційної системи та формування механізмів її функціонування методами антициклічної політики. Без чіткого визначення типу інноваційного розвитку всі дії в напрямку формування нового технологічного укладу на основі інновацій – створення та функціонування технопарків, формування кластерів, прийняття Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні тощо – не приносять очікуваної віддачі, оскільки зазвичай не мають конкретно визначених цілей та інструментів, критеріїв відбору проектів та визначення їхньої ефективності, процедур моніторингу діяльності і т.п.

Забезпечення розвитку національної економіки згідно з логікою інноваційної парадигми повинно враховувати вплив мультиплікаторів попиту. Їхня дія має циклічну динаміку і може бути пояснена за допомогою моделі «хижак-жертва». Так, зокрема, можна пояснити логіку технологічних зрушень: капіталовіддача зростає тим швидше, чим вища ефективність нововведень, але приріст ефективності нововведень відбувається тим швидше, чим нижча капіталовіддача, тому що в ці періоди потреба у нововведеннях зростає і їхнє впровадження зумовлюється зростаючим попитом на нові технологічні рішення [4, с.20]. Аналогічною є динаміка граничної схильності до заощаджень: вона зростає тим швидше, чим вищою є сукупна ефективність інвестицій, але ця ефективність зростає тим повільніше, чим вищою є гранична схильність до заощаджень. Таким чином, сукупність позитивних та негативних зв'язків формує циклічні коливання інвестиційного мультиплікатора. Він має мінімальні значення в період економічного піднесення і руйнівні максимальні значення в період рецесії. Така несиметричність призводить до швидкого скорочення фізичних обсягів виробництва в період занепаду і дуже повільного їх зростання в період посткризового розвитку [4, с.21]. Урахування дії мультиплікаторів

попиту вимагає від державної антициклічної політики багатоплановості, своєрідного «балансування» між різними інструментами та методами впливу на макроекономічну динаміку з метою пом'якшення руйнівної мультиплікативної дії в періоди відновлення економіки в процесі виходу з фази кризи.

Формування нового технологічного укладу та впровадження інновацій значною мірою залежить від розвитку національної економіки в попередні роки. На жаль, докризовий розвиток економіки України сприяв формуванню довгострокових системних суперечностей, серед яких одне з чільних місць займали «несприятливі умови для довгострокового інвестування, що обумовило переважаючу інвестиційну привабливість секторів з високою ліквідністю та якнайшвидшим обігом коштів, випереджаючі темпи інвестування в сектори, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, над інвестиціями у виробництво, що посилювало ризики нестабільності фінансової системи та інфляційний потенціал» [5, с.8]. Крім того, певним гальмуючим чинником впровадження інновацій в національній економіці є нерівномірність економічного розвитку регіонів. Не сприяє інноваційному розвитку і існуюча в країні інституціональна система: так, за даними рейтингу Doing Business-2012, підготовленого Всесвітнім банком та Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC), Україна зайняла загальне 152 місце з 183, втративши за останній рік три позиції. Зокрема, в рейтингу по відкриттю бізнесу Україна зайняла 112 місце, захисті прав інвесторів – 111 місце, забезпеченню виконанню контрактів – 44, отриманню кредитів – 24 місце [8]. Всі зазначені фактори значною мірою ускладнюють впровадження інновацій, але ні в якому разі не унеможливають їх. Методами релевантної антициклічної політики дія цих гальмуючих факторів може бути значно зменшена або навіть повністю нівельована.

Висновки. Загальна логіка циклічної динаміки вимагає проведення такої антициклічної політики, яка здійснюється в контексті інвестиційної парадигми соціально-економічного розвитку. Формування цієї парадигми відбувалося в процесі розвитку теорій циклу. На сучасному етапі спадної хвилі циклу Кондратьєва пріоритетним напрямом антициклічного регулювання повинно стати формування нового технологічного укладу. Антициклічна політика повинна «запустити механізм» інвестування в інновації на макрорівні. Для цього необхідно визначитися із типом інноваційного розвитку національної економіки. В зв'язку з цим виникає потреба у проведенні широкомасштабної наукової дискусії щодо переваг та недоліків наздоганяючого і випереджаючого типів інноваційного розвитку, адаптації світового досвіду реалізації інноваційного розвитку до українських реалій, а також визначення інструментів та механізмів антициклічної політики, що забезпечать її найвищу ефективність в сфері стимулювання інновацій та формування нового технологічного укладу. Визначення типу інноваційного розвитку вітчизняної економіки сприятиме формуванню релевантної національної інноваційної системи, створенню умов для адекватної зміни інституціональної системи, а також для «виштовхування» економіки з «технологічної пастки». Вирішення цих завдань суттєво ускладнюється несприятливим інвестиційним кліматом в Україні, значною диференціацією інвестиційної привабливості її регіонів, руйнівним впливом інвестиційного мультиплікатора на загальний розвиток економіки тощо. Зусилля економічної науки повинні бути спрямовані на пошук ефективних інструментів здійснення антициклічної політики для забезпечення соціально-економічного розвитку України згідно з логікою інноваційної парадигми.

Список використаних джерел:

1. Бажал Ю.М. Інноваційна теорія економічного розвитку: М.Туган-Барановський, Й.Шумпетер і проблеми перехідної економіки України [Електронний ресурс] / Ю.М. Бажал. – Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua>
2. Балацкий Е.В. Экономический рост и технологические ловушки / Е.В.Балацкий// Общество и экономика. - №11. - 2003. - С.53-77.

3. Вишневский В. Деньги нас не спасут. Почему Украина не инновационная держава/В.Вишневский, В.Дементьев [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://news2000.org.ua/>
4. Горидько Н. П. Технологическое насыщение и проблема эффективности инвестиционных процессов в современной экономике Украины/ Н.П. Горидько, Р. М.Нижегородцев//Вестник Южно-Российского государственного технического университета (Новочеркасского политехнического института). - 2011.- № 1 - С.13-21.
5. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. - Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. - К.: НІСД, 2009. - 142 с.
6. Кузьменко В.П. Инновационная теория циклического экономического развития Йозефа Шумпетера и «Общая теория занятости, процента и денег» Джона Кейнса (роль бюджетно-налоговой и кредитно-денежной политик в экономрегулировании)/ В.П. Кузьменко. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://iee.org.ua/files/conf/conf_article8.pdf
7. Полтерович В. Ловушка отсталости: Россия имеет шансы выйти из нее/ В.Полтерович// Прямые инвестиции. - № 5. – 2009. – С.8-11.
8. <http://www.doingbusiness.org/rankings/>

Ключові слова: антициклічна політика, інноваційна парадигма, тип інноваційного розвитку, технологічний уклад.

Ключевые слова: антициклическая политика, инновационная парадигма, тип инновационного развития, технологический уклад.

Key words: anticyclical policy, innovation paradigm, type of innovation development, technological mode.